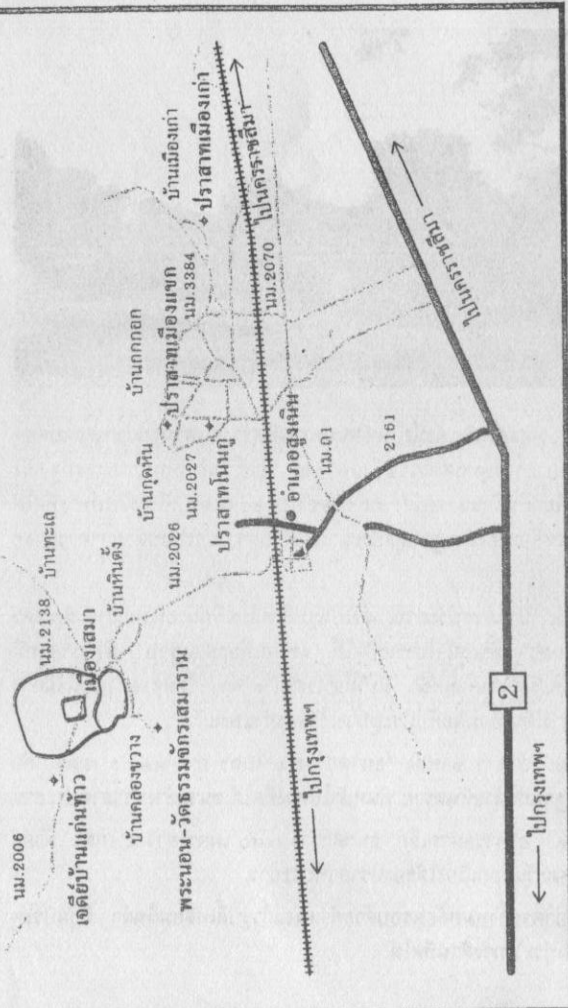
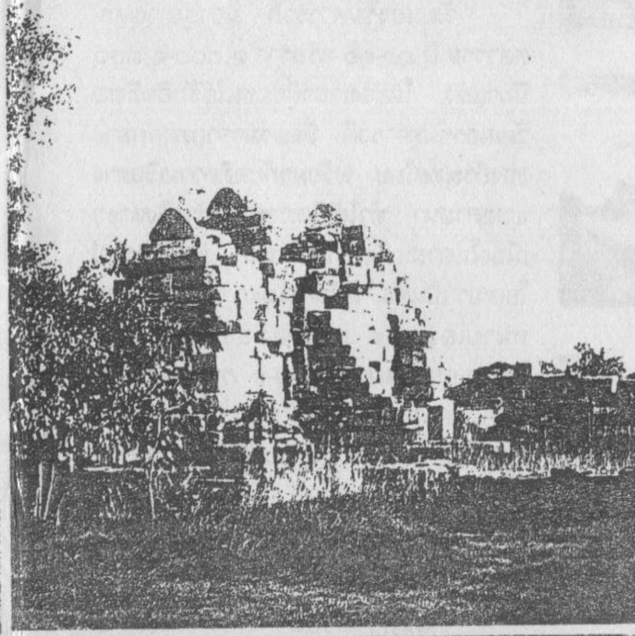
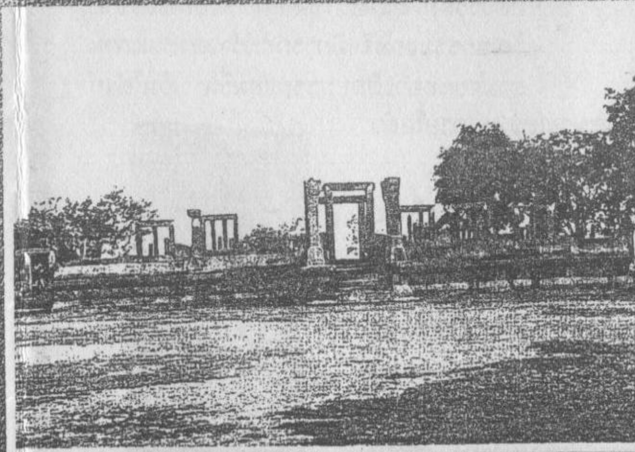
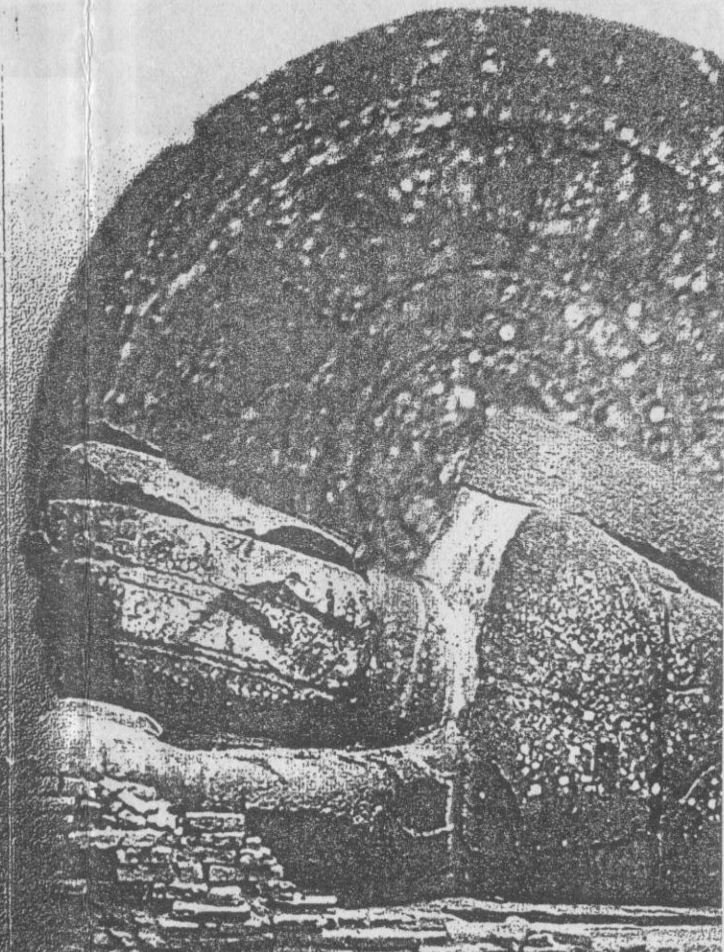

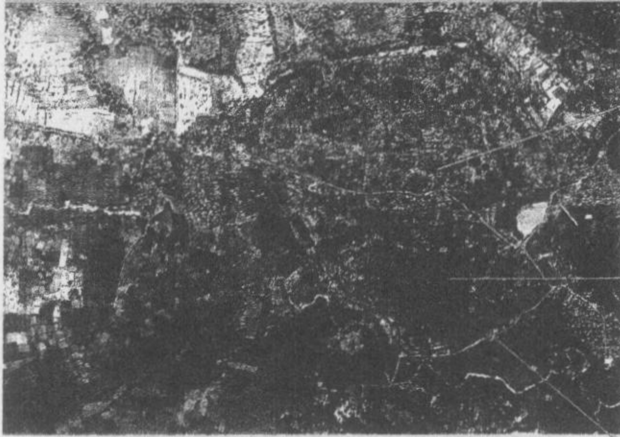

[illegible]
นครราชสีมา
สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร

เมืองเสมา
และโบราณสถาน ในเขตอำเภอสูงเนิน

เมืองเสมา

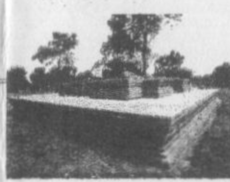
เมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นชุมชนโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคอีสาน มีผังเมืองรูปวงรีล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดิน ๑ ชั้น ประกอบด้วยพื้นที่ ๒ บริเวณ เรียกว่าเมืองชั้นนอกและเมืองชั้นใน ภายในเมืองชั้นในมีโบราณสถานจำนวน ๖ แห่ง ส่วนเมืองชั้นนอกมีโบราณสถานจำนวน ๓ แห่ง และบริเวณกลางเมืองชั้นนอกยังปรากฏแนวคูน้ำมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมอีกด้วย

จากการขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี พบว่าชุมชนโบราณแห่งนี้มีลำดับการอยู่อาศัยของมนุษย์สืบเนื่องกันลงมา ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

(สมัยเหล็ก) มีอายุราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานการอยู่อาศัย และประเพณีการฝังศพมนุษย์มีการอุทิศสิ่งของให้กับผู้ตาย เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับ ปะปนอยู่กับภาชนะดินเผาแบบพิมายดำซึ่งนิยมผลิตในสมัยเหล็กบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน

สมัยประวัติศาสตร์

วัฒนธรรมทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๓-๑๖ หรือราว ๑,๐๐๐-๑,๓๐๐ ปีมาแล้ว ในช่วงเวลานี้ชุมชนได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี ที่แพร่มาจากภาคกลางของประเทศไทย พร้อมๆกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้เกิดการก่อสร้างสิ่งต่างๆ เนื่องในศาสนาขึ้น เช่น เจดีย์ พระพุทธรูป ใบเสมา เป็นต้น ที่สำคัญได้แก่ โบราณสถานหมายเลข ๒-๖ ภายในเมืองชั้นใน และโบราณสถานหมายเลข ๗-๙ ภายในเมืองชั้นนอก โบราณสถานภายในวัดแก่นท้าวรวมทั้งพระพุทธไสยาสน์ที่วัดธรรมจักรเสมาราม ภายนอกเมืองทางด้านทิศใต้อีกด้วย สันนิษฐานว่าคูน้ำและคันดิน (คูและกำแพงเมือง) สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้

วัฒนธรรมขอม ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ ชุมชนได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมจึงมีการก่อสร้างศาสนสถานตามแบบอย่างศิลปกรรมขอมขึ้น อันได้แก่โบราณสถานหมายเลข ๑ ภายในตัวเมืองชั้นใน

ศิลาจารึกหลักหนึ่งที่พบภายในเมืองเสมา หรือที่เรียกกันว่า "จารึกบ่ออีกา" ด้านที่ ๑ กล่าวถึงพระราชาแห่งศรีจนาศะ ด้านที่สอง กล่าวสรรเสริญพระศิวะและอังศเทพ ผู้ได้รับดินแดนที่ถูกละทิ้งไปนอกกัมพุเทศ อังศเทพได้สร้างศิวะลึงค์ทองขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๔๑๑ ส่วนอีกหลักพบที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาระบุปีที่จารึกตรงกับ พ.ศ. ๑๔๘๐ กล่าวพระนามของพระราชาแห่ง ศรีจนาศะ เช่นเดียวกัน การศึกษาจารึกทั้ง ๒ หลัก เชื่อกันว่า เมืองเสมาน่าจะเป็นเมืองศรีจนาศะ ซึ่งระยะแรกเป็นชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดี ที่รับนับถือพุทธศาสนา ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จึงปรากฏหลักฐานการรับนับถือศาสนาฮินดู

ศิลาจารึกบ่ออีกา

โบราณสถานเมืองเสมาและ โบราณสถานอื่นๆ ที่สำคัญ

โบราณสถานภายในเมืองเสมา

โบราณสถานหมายเลข ๑

โบราณสถานแห่งนี้เป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมขอม อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ก่อสร้างด้วยหินทรายและอิฐ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๔๕ เมตร ยาว ๕๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศใต้ สภาพชำรุดเหลือเพียงส่วนฐานสูงประมาณ ๑ เมตร ประกอบด้วยอาคารต่างๆ ดังนี้

๑. ปราสาทประธาน ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๒๒ เมตร หันหน้าไปทางทิศใต้ เหลือเพียงส่วนฐาน ตัวปราสาทมีมณฑปยื่นออกมาทางด้านหน้า มีบันไดทางขึ้น ๓ ทาง โดยทางด้านหน้ามีการก่ออิฐเป็นทางเดินเชื่อมต่อกับประตูทางเข้าของกำแพงแก้ว

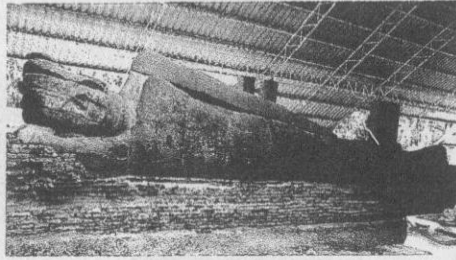
๒. อาคาร ๒ หลัง ขนาดกว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๒.๓๐ เมตร ก่อด้วยอิฐส่วนฐานก่อด้วยหินทราย หันหน้าไปทางทิศใต้ ขนาบข้างปราสาทประธาน

๓. อาคารขนาดเล็ก ขนาดกว้าง ๓.๘๐ เมตร ยาว ๕ เมตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน

อาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีซุ้มประตูทางเข้า (โคปุระ) ทางด้านทิศใต้

ราณสถานภายนอกเมืองเสมา

พุทธไสยาสน์

ห่างจากเมืองเสมามาทางทิศใต้ประมาณ ๕๐๐ เมตร เป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปศิลปะทวารวดีสลักจากหินขนาดใหญ่ หรือพระพุทธไสยาสน์ สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรษที่ ๑๓ ปัจจุบันพื้นที่นี้ตั้งขึ้นเป็นวัดธรรมจักร เสมาราม

องค์พระพุทธไสยาสน์สร้างขึ้นด้วยการนำหินทรายขนาดใหญ่ หลายๆ ก้อน มาประกอบเข้าด้วยกัน ขนาดขององค์พระมีความยาว ๑๓.๓๐ เมตร สูง ๒.๘๐ เมตร หันพระเศียรไปทางทิศใต้ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงสลักเป็นสันนูนรูปปีกกา พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกแบน ขมวดพระเกศาเป็นรูปก้นหอย พระหัตถ์ขวารองอยู่ใต้พระเศียร ครองจีวรห่มคลุม ปลายพระบาทเสมอกัน

พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่ในอาคารก่ออิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด กว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๒๖ เมตร ฐานอาคารที่ปรากฏมีความสูงเพียง ๘๐ เซนติเมตร ภายในอาคารแบ่งเป็นสองห้อง คือ ห้องใหญ่ที่ประดิษฐานองค์พระและห้องที่อยู่ถัดมาทางด้านทิศเหนือมีบันไดขึ้นด้านหน้า ต่อมาได้มีการก่อบันไดทางเข้าด้านข้างทางทิศตะวันออกเพิ่มอีก พร้อมกับก่อสร้างลานด้านหน้าเพิ่มเติมขึ้น ซึ่งลานนี้จะคร่อมทับใบเสมาและแนวกำแพงเดิม และมีการสร้างแท่นบูชาในสมัยหลังต่อมาด้วย

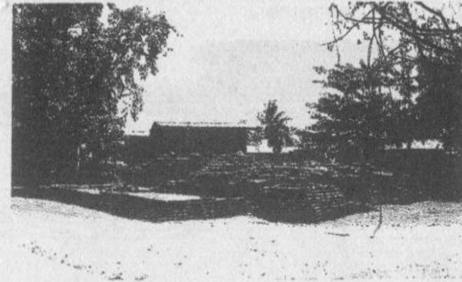
ในระยะต่อมาเมื่อชุมชนได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม ก็ยังคงมีการนับถือศาสนาพุทธและเคารพบูชาพระนอนอยู่ ดังจะเห็นได้จากชิ้นส่วนประกอบอาคารที่มีรูปแบบของศิลปะขอม ที่ก่อสร้างดัดแปลงหรือเพิ่มเติมในสมัยหลังนั้นเอง โบราณวัตถุที่สำคัญที่พบบริเวณโบราณสถานพระนอน ได้แก่ ธรรมจักร พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์และยอดเจดีย์สัมฤทธิ์ขนาดเล็ก

ธรรมจักรหินทรายศิลปะทวารวดีที่พบ เป็นธรรมจักรแบบทึบ คือแกะสลักให้เป็นรูปซี่กงล้อตอนล่างของธรรมจักรมีลายสลักคล้ายหน้าของพนัสบดี

ธรรมจักร
พบบริเวณพระพุทธไสยาสน์

โบราณสถาน บ้านแก่นท้าว

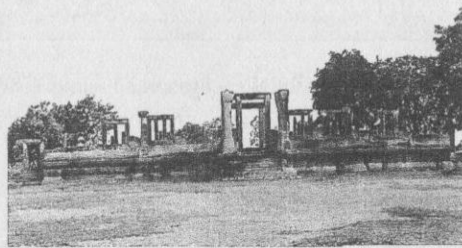
อยู่ภายในวัดบ้านแก่นท้าวห่างจากเมืองเสมามาทางทิศตะวันตก ประมาณ ๓๐๐ เมตร เป็นเจดีย์ก่ออิฐ สมัยทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ สภาพปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานเท่านั้นจากการขุดแต่งทางโบราณคดี สันนิษฐานว่าโบราณสถานหลังนี้ มีการก่อสร้างและดัดแปลง รวมสองระยะด้วยกัน

ระยะแรก เจดีย์มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม ขนาดขององค์เจดีย์กว้าง ๑๕.๓๐ เมตร ยาว ๑๕.๓๐ เมตร มีบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้าน ผนังของฐานแต่ละด้านเป็นช่องสี่เหลี่ยมประดับด้วยลายปูนปั้น

ระยะที่สอง มีการก่ออิฐพอกทับฐานในระยะแรกทำให้เจดีย์มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง ๑๕.๓๐ ยาว ๑๕.๓๐ เมตร และที่ฐานด้านทิศตะวันออก มีการก่ออิฐเป็นลานขนาดกว้าง ๔ เมตร ยาว ๑๕.๓๐ เมตร ยื่นออกมา

ในช่วงเวลาที่เมืองเสมาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม โบราณสถานแห่งนี้ยังคงได้รับการทนุบำรุงดูแลสืบมา ดังปรากฏหลักฐานเศษภาชนะเครื่องถ้วยขอมที่ได้จากการขุดแต่งบูรณะตัวเจดีย์

ปราสาทเมืองแขก

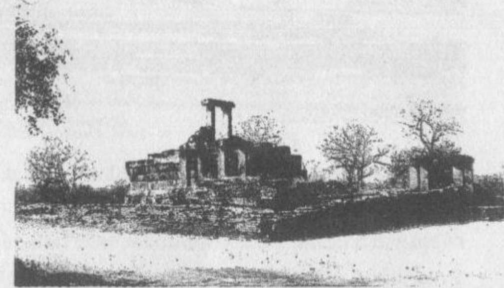

ตั้งอยู่ห่างจากเมืองเสมาไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๔ กิโลเมตร ในเขตบ้านกกกอก ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ก่อสร้างด้วยอิฐและหินทราย ประกอบไปด้วยปราสาทประธานขนาบข้างด้วยปราสาทบริวาร ๒ หลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศเหนือ ปราสาทประธานมีมณฑปยื่นออกมาข้างหน้า ส่วนปราสาทบริวารมีมุขยื่นออกมาทั้งสองข้าง มีบรรณาลัย ข้างละ ๑ หลัง หันหน้าเข้าสู่มณฑป อาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าอยู่ตรงกลาง และแนวกำแพงทางด้านทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นห้องยาว

ถัดออกมาเป็นกำแพงชั้นนอก มีซุ้มประตูทางเข้าอยู่ตรงกลางโดยกำแพงชั้นนอกนี้ด้านทิศเหนือก่อด้วยอิฐ ส่วนด้านอื่นๆ ใช้แนวคันดินของสระน้ำรูปตัวยูที่ล้อมรอบปราสาท เป็นแนวขอบเขตด้วย ถัดออกมาเป็นอาคารขนาดใหญ่สองหลัง ตั้งหันหน้าเข้าหากัน

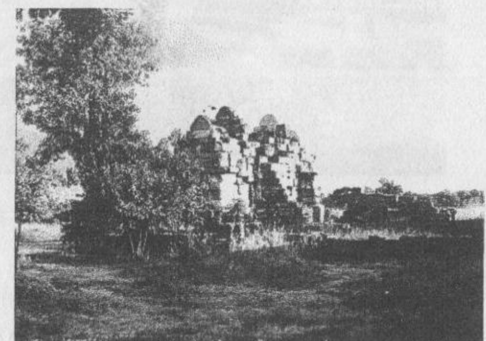
สันนิษฐานว่าปราสาทหลังนี้สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ โดยมีรูปแบบของศิลปะขอมแบบเกาะแกร์-แปรรูป (ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๕)

ปราสาทโนนกู่

อยู่ใกล้กับปราสาทเมืองแขกในเขตบ้านกุดหิน ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ปราสาทโนนกู่เป็นปราสาทขนาดเล็ก ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ก่อด้วยหินทรายฐานสูง ทางด้านหน้ามีวิหารหรือบรรณาลัยก่อด้วยอิฐและหินทรายสองหลังหันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน อาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูอยู่สองด้าน คือ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ถัดออกไปทางทิศตะวันออก มีฐานของสิ่งก่อสร้างมีลักษณะคล้ายซุ้มประตูอีกชั้นหนึ่ง สันนิษฐานว่าปราสาทหลังนี้สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

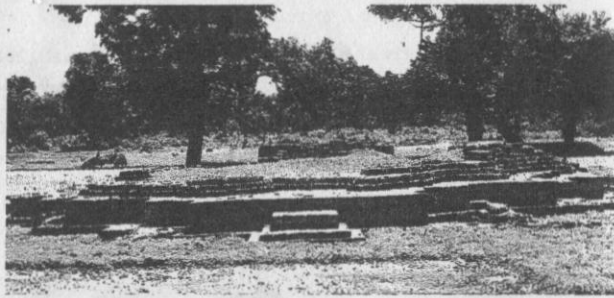
ปราสาทเมืองเก่า

อยู่ในเขตบ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ห่างจากเมืองเสมามาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะทางตรงประมาณ ๗ กิโลเมตร ปราสาทเมืองเก่าเป็นศาสนสถานประจำสถานพยาบาลหรืออโรคยศาลสร้างด้วยศิลาแลง ประกอบด้วยปราสาทประธานหลังเดียวหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีวิหารหรือบรรณาลัยอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ถัดออกไปมีสระน้ำอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

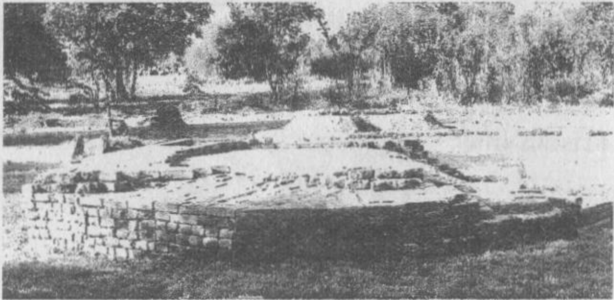
ปราสาทหลังนี้ คงเป็นศาสนสถานประจำสถานพยาบาล หนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-ราว ๑๗๖๓) แห่งอาณาจักรขอมโปรดให้สร้างขึ้น

าณสถานหมายเลข ๒

ลักษณะเป็นเจดีย์ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด กว้าง ๘ เมตร ยาว ๘ เมตร เพชำรุดมากเหลือเพียงส่วนฐานสูงประมาณ ๑ เมตร แกนกลางถูกทำลาย การขุดหาโบราณวัตถุ ทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออกยังคงเห็นสภาพของ ส่วนด้านอื่นๆ มีสภาพที่ชำรุดหักพัง มีทางเดินเข้าสู่องค์เจดีย์ทางด้านทิศ วนด้านทิศเหนือปรากฏทางเดินเพียงเล็กน้อย ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้มี อิฐปูเป็นลานกว้าง ห่างออกไปประมาณ ๑๕ เมตร ในทิศเดียวกันนี้มี ารก่ออิฐขนาดเล็กตั้งอยู่อีกหนึ่งหลัง

าณสถานหมายเลข ๓

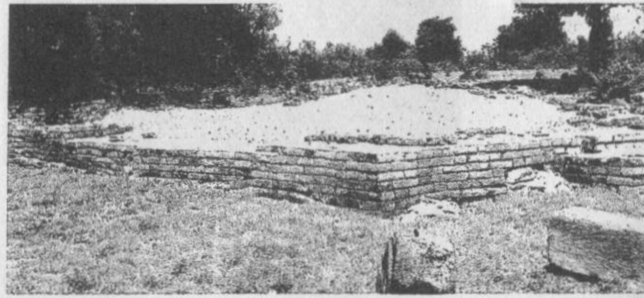

โบราณสถานแห่งนี้ประกอบด้วยอาคาร ๒ หลัง คือ เจดีย์แปดเหลี่ยม อาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

๑. เจดีย์แปดเหลี่ยม ก่อด้วยอิฐไม่สอปูน สภาพชำรุดมาก เหลือ งส่วนฐานสูงจากพื้นประมาณ ๗๐ เซนติเมตร มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง มาณ ๖.๗๐ เมตร

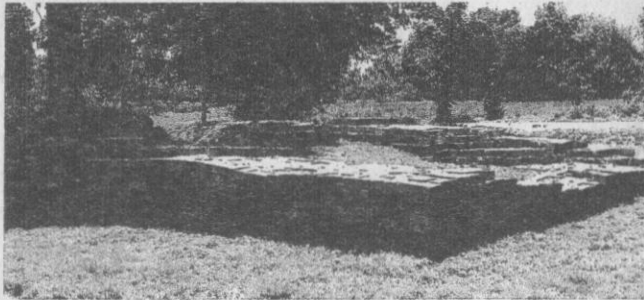
๒. อาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่ทางทิศเหนือ ของเจดีย์ ขนาดกว้าง ๐ เมตร ยาว ๑๐.๙๐ เมตร มีใบเสมาโกลน แต่งอย่างหยาบๆ ไม่มีลวดลาย ปักอยู่โดยรอบเป็นใบเสมาคู่ เดิมอาจจะปักอยู่รอบทั้งแปดทิศ แต่ปัจจุบัน อเพียงสี่ทิศ ได้แก่ ทิศใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันตก และทิศตะวัน ฉียงเหนือ

โบราณสถานหมายเลข ๔

ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน สภาพชำรุดเหลือเพียงส่วนฐาน สูงจากพื้นประมาณ ๑.๒๐ เมตร มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๘.๒๕ เมตร ยาว ๑๓.๕๐ เมตร มีทางเข้าด้านทิศตะวันออก โดยก่อเป็นบันไดออกมา ที่ด้านเดียวกันนี้ปรากฏลวดลายปูนปั้นประดับ ผนังด้านนอกทั้งสี่ด้านรอบ อาคารมีใบเสมาโกลนแต่งอย่างหยาบๆ ไม่มีลวดลายใดๆ ปักอยู่เป็นคู่ๆ เดิม อาจจะปักทั้งแปดทิศ แต่ปัจจุบันเหลือเพียงสี่ทิศ คือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

โบราณสถานหมายเลข ๕

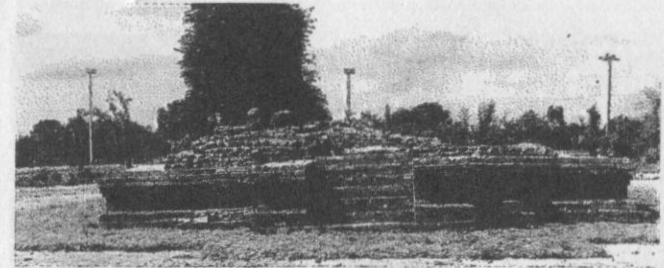

ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐขนาดเล็ก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๖.๑๒ เมตร ยาว ๖.๔๐ เมตร สภาพชำรุดเหลือเพียงส่วนฐาน สูงประมาณ ๑ เมตร

โบราณสถานหมายเลข ๖

ตัวโบราณสถานถูกทำลายจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุจนโบราณสถานหมดสภาพ

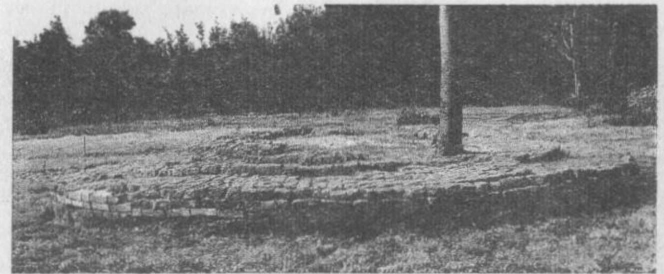
โบราณสถานหมายเลข ๗

ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้าง ๙.๖๐ เมตร ยาว ๙.๖๐ เมตร มีทางเข้าด้านทิศใต้ สภาพชำรุดเหลือเพียงส่วนฐาน ประมาณ ๑.๘๐ เมตร

ภายในมีลักษณะเป็นห้องถมพื้นด้วยก้อนหินทรายและฉาบพื้นด้วยปูนขาว กึ่งกลางของผนังแต่ละด้านยกเว้นด้านทิศใต้ ก่อเป็นบันไดทางขึ้นสู่ซุ้มที่ประดิษฐานรูปเคารพ ที่ผนังด้านทิศเหนือยังเหลือร่องรอยของฐานบัวอยู่

โบราณสถานหมายเลข ๘

ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗.๗๐ เมตร เหลือเพียงส่วนฐานสูงประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ด้านทิศตะวันตกขององค์เจดีย์ มีแนวอิฐปูเป็นบริเวณกว้าง

โบราณสถานหมายเลข ๙

ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐขนาดเล็ก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๔.๑๐ เมตร ยาว ๘.๑๖ เมตร เหลือเพียงส่วนฐานสูงประมาณ ๗๐ เซนติเมตร